

לדמותו של נתן הנביא

הקדמה

את נתן הנביא אנו מוצאים בשלושה מקומות בנביאים ראשונים, ופעם בדברי הימים. דמותו איננה של נביא רגיל, הרואה את שליחותו רק במסירת דבר ה'. נתן הנביא עוסק גם בפעילויות אחרות, שלעתים הן גם נוגדות, לכאורה, את פעילותו כנביא. נתן הולך להמליך את שלמה ומזרז את דוד לעשות זאת בהקדם לפני שאדוניהו יתפוס את המלוכה. העמידה מאחרי המלכת שלמה הייתה לא לשם השגת כוח פוליטי בלבד ובוודאי ישנם דברים נוספים שעומדים מאחוריה.

הצורה שבה נתן הנביא פונה לדוד המלך גם היא שונה מהצורה שנביאים אחרים מדברים אל מלכים. רוב הנביאים היו פונים אל המלך בדיבור ישיר או באמצעות משל, לעתים הייתה נוספת הצגה חזותית עם כלים שונים. אולם נתן הנביא נוקט בצעדים אלו במספר קטן של פעמים, חלק גדול מהזמן הוא מדובב את דוד המלך לומר את אשר על ליבו. גם דבר זה טעון בירור, כדי לראות מדוע נתן הנביא נוהג לעשות כך.

נתן הנביא שימש גם בתפקיד סופר ונמנה על סופרי המלך שכתבו את דברי ימי מלכי בית דוד. זכות זו הייתה שמורה רק למספר נביאים כפי שמצוין בסוף דברי הימים א' פרק כ"ט פסוק כט: "ודברי דוד המלך הראשונים והאחרונים הנם כתבים על דברי שמואל הראה ועל דברי נתן הנביא ועל דברי גד החזה". הסיבה לכך שדברי ימי מלכות דוד נכתבו על ידי הנביאים האלה היא בגלל שאלו דברי נבואה שנצרכו לדורות ולכן נכתבו בידי הנביאים.

לדמות מיוחדת ומורכבת זו שמופיעה במקומות ייחודיים ברצוני לייחד את המאמר הזה.

הסכמת נתן הנביא לבניית בית המקדש על-ידי דוד המלך

בתחילת פרק ז' בספר שמואל ב' מופיעה בקשתו של דוד המלך לבנות את בית המקדש. "ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו מסביב מכל אויביו. ויאמר המלך אל נתן הנביא ראה נא אנכי יושב בבית ארזים וארון האלוקים יושב בתוך היריעה. ויאמר נתן אל המלך כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך" (פס' א-ג).

מפנייתו של הקב"ה אל נתן הנביא עוד באותו לילה שילך לדוד המלך ויאמר לו שלא יבנה את בית המקדש¹ אנו למדים שנתן הנביא טעה, לכאורה, לגבי הסכמתו של הקב"ה לתת לדוד המלך לבנות את בית המקדש. האם הייתה זאת טעות בשיקול הדעת של נתן הנביא, או אולי דבר זה היה בגדר שיקול דעת הגיוני ורק במקרה הזה היו לקב"ה סיבות אחרות, שלא היו ידועות לנתן הנביא, שלא לאפשר לדוד המלך לבנות את בית המקדש?

ר' יצחק אברבנאל בפירושו במקום (פס' ד-ה) אומר: "רוצה לומר אתה, נתן, טעית במחשבתך אשר דימית שהיה התעוררות דוד ממני, אינו כן, כי אני לא אחפץ שהוא יבנה הבית, ולכן ציווהו שילך לדוד לדבר זה כדי שתיגלה טעות הנביא בקהל, ושמה שחשב בדמיונו אינו מה שתאמר בנבואה ואין כל התעוררות השלמים עם היותו לשם שמיים דבר אלוקי, כי הדברים האנושיים נבדלים מהאלוקיים בעצמם".

נתן הנביא טעה אפוא בשיקול הדעת שלו. הוא היה צריך להעביר לקב"ה את שאלתו של דוד המלך ולא לקבל את דבריו רק משום שיש לדוד בדרך כלל רוח הקודש, וממילא הוא לא אומר את הדברים על דעתו עצמו. נתן הנביא סמך על דוד המלך ולא בדק באמצעות נבואה, האם זהו באמת רצונו של הקב"ה. לפיכך הקב"ה רוצה ללמד אותנו, באמצעות המעשה הזה, כיצד לברר דברים שנוגעים לקב"ה בצורה הנכונה.

למלבי"ם (בפירושו לפרקנו) יש גישה אחרת והיא: שדוד העלה סברה מעצמו לגבי בניין בית המקדש והלך לשאול את נתן הנביא האם הקב"ה יסכים אתו ותשובתו הייתה: **"ויאמר נתן"** כאשר עוד לא הגיע דבר ה' וכו' ימנענו מזה, השיב מדרך הסברה **כל אשר בלבבך לך עשה**, שהצדיקים הגדולים יוכלו לסמוך על הסכמת לבבם שהוא אך טוב, ולכן אמר שיסמוך על לבבו בפרט **כי ה' עמך** ומחשבת לבבך הוא הערת רוח הקודש הנלווה אליך תמיד".

מדברי המלבי"ם אנו רואים שנתן הנביא השתמש בכלים שהיו נהוגים באותו זמן לבדיקת שאלות מעין אלו, ומכיוון שהוא לא ראה שישנה התנגדות מצדו של הקב"ה לעניין אישר נתן הנביא לדוד המלך את הבנייה. רק מאוחר יותר באותו לילה בא אליו הקב"ה ואמר לו שהוא אוסר על דוד המלך לבנות את בית המקדש.

לעניות דעתי, ניתן לתת עוד מספר הסברים לעניין: נביא איננו מחויב לתת תשובה מיידית לשאלה שהוא נשאל. התשובה צריכה להינתן על ידי הקב"ה באמצעות הנביא, ועל הנביא להמתין לתשובה מאת ה'. לכן נתן הנביא לא היה צריך למהר בתשובתו לדוד, הרי אפילו משה רבינו אמר לבני ישראל מספר פעמים שהוא צריך לשאול את הקב"ה כדי לדעת מה לעשות בעניין הלכתי שהיה צריך לבצע. אף שכאן מדובר ביוזמה חיובית של דוד המלך. יש לזכור, שבמשך מאות שנים שהה המשכן בתוך אהל ובני ישראל התרגלו לתופעה זו והשלימו עמה, שכך נראה בית ה' וכך הוא

1. "אמר רבי חנינא בר פפא 'אמר לו הקב"ה לנתן: האדם הזה שאני משלחך אצלו מהיר הוא שמא ישכור פועלים ונמצאתי מפסידו. מהר ואמור לו: 'לא אתה תבנה הבית'. רבי סימון אומר: האדם הזה שאני משלחך אצלו נדרן הוא... שמא יאמר 'איני אוכל ואיני שותה עד שאעשה ונמצאתי מפסידו'. (מדרש שמואל ריש פרשה כ"ז).

גם כנראה צריך להראות. ולפתע קם דוד המלך ומצביע על האבסורד והביזיון שיש בכך – מציאותו של בית ה' באוהל, ואילו משכנו של המלך הוא במבנה מפואר. לכן כשדוד מעלה את הצעתו לבניית בית המקדש העניין נראה פשוט מחויב המציאות. לכן נתן הנביא ממהר להשיב בחיוב.

אפשרות נוספת להסביר את העניין היא על פי דברי הגמרא במס' מועד קטן (ט, ע"א) על הפסוק "ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו". שואלת הגמרא: "אלא לדוד עבדו מאי היא?" מה הקשר בין מה שעשה הקב"ה לדוד לבין חנוכת המקדש, הרי דוד נפטר כמה שנים לפני כן? עונה הגמרא: "אמר רב יהודה אמר רב בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש דבקו שערים זה לזה. אמר שלמה עשרים וארבע רגלות ולא נענה פתח ואמר 'שאו שערים ראשיכם' וגו' ולא נענה. באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדרה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עוון". ר' חננאל בפירושו למסכת מועד קטן שם אומר במפורש: "שהודיע לכל שמחל לו עוון בת שבע ומיתת אוריה".

מכאן ניתן להסיק, שדוד המלך לימד את עם ישראל את דרך התשובה. ר' יצחק אברבנאל (שמו"ב י"ב) מסביר שהעובדה שכל סיפור החטא של דוד מופיע על כל פרטיו ולאחר מכן כל התוכחה של נתן הנביא לדוד באה להראות לנו את דרך התשובה וכיצד עלינו לנהוג כשאנו חוטאים. דברים דומים נאמרו גם במסכת עבודה זרה ד, ע"ב.

הכרובים שעל ארון הברית מסמלים את היחס בין הקב"ה לעם ישראל. כשעם ישראל עושים את רצונו של הקב"ה הכרובים היו מעורים זה בזה, אך אם עם ישראל היה חוטא ומשמעות החטא היא התרחקות מהקב"ה היו הכרובים מפנים את גבם זה לזה. וכך שני הכרובים שממוקמים בבית קדשי הקדשים מראים לנו בצורה מדויקת מהו מצב הקשר בין עם ישראל לבין אביהם שבשמיים. כדי לדעת כיצד ניתן לשנות את המצב משלילי לחיובי היינו צריכים את דוד המלך שילמד אותנו את הדרך הנכונה לשוב בתשובה.

גם חלק ניכר מתפילתו של שלמה המלך בזמן חנוכת המקדש מתייחס לעניין התשובה. שלמה המלך מבקש מהקב"ה שכשיהיו צרות לעם ישראל או כשעם ישראל יחטא הם יתפללו אל הקב"ה דרך בית המקדש, ושלמה מבקש שלאחר שעם ישראל יעשו זאת הקב"ה יסלח להם. שלמה מדגיש בתפילתו שהקב"ה הסכים מבחינה עקרונית עם דוד המלך על בניית בית המקדש על כל המשמעות שלו², רק שבפועל שלמה בנו בנה את זה. כדי להמחיש לכל עם ישראל את כל מה שדיבר אליהם שלמה בעניין התשובה והכפרה, נסגרו דלתות ההיכל עד שהוזכר שמו של דוד המלך, שהוא הראה לכולם את הדרך ובזכותו של דוד המלך נפתחו דלתות ההיכל. וכך באמצעות בית המקדש ראו כל עם ישראל שהקב"ה כיפר יסלח לדוד המלך על חטאו.

2. "ר"ל כבר היה ונעשה הבניין עם לבבך, כי המחשבה הטובה הזאת חשובה אצלי כאילו כבר נבנה המקדש בפועל ובוה נבנה לשם ה' לבד בלא שום פניה אחרת" (מלבי"ם, מלכ"א ח', יח).

נתן הנביא היה האדם היחיד שידע בצורה מדויקת שדוד המלך חזר בתשובה שלמה¹ ולכן הוא גם ידע שמאחרי בקשתו של דוד המלך לבנות את בית המקדש טמון הרעיון להראות לכל עם ישראל את הדרך להתקרב אל הקב"ה בצורה טובה יותר. לכן מסכים נתן הנביא עם דוד המלך על דעת עצמו ועל סמך הידיעה שכל בנין בית המקדש קשור לדוד המלך כמו שמדגיש זאת שלמה המלך בתפילתו. לנתן הנביא היה ברור שהרעיון של דוד המלך יתקבל על דעתו של הקב"ה, אך הוא לא ידע כיצד רעיון נפלא הזה ייושם בפועל. ומכיוון שהיה נראה הגיוני וסביר שדוד המלך הוא שיבנה את בית המקדש, הן משום שדוד המלך היה הוגה הרעיון והן משום שבאותו זמן לא היה נראה באופן יורש לדוד המלך וממילא הבנייה תוטל עליו. לכן נתן הנביא, באופן טבעי ומיידי מסכים עם דוד.

נתן הנביא כמחנך

חטאו של דוד המלך עם בת שבע יצר בעיה מורכבת מאוד. א. דוד המלך עשה את הדברים לכאורה על פי ההלכה (מסכת שבת נו, ע"א) והוא יכול להתגונן מאחרי טענה זו בפני כל משמיציו. ב. דוד הוא המלך עם כל המשתמע מכך ועל נתן הנביא לנהוג בו בכבוד ובזהירות כי הוא עלול לא לקבל את דברי התוכחה של נתן הנביא. כדי שהדברים יתקבלו באוזני דוד המלך, מספר לו נתן הנביא את משל כבשת הרש. "וביקש הקב"ה להביא את דוד שיודה על חטאו, ולכן ציווה להגיד לו התוכחה בדרך משל. ואילו היה בא אליו נתן הנביא בדברי תוכחה היה דוד, מאימת הדין, מנסה להתנצל כמו שעשה שאול, לכן בא אליו בדברי טעם שהיו בהם מוסר השכל נוקב כליות ולב ועל ידי כך הודה דוד בחטאו" (ילקוט מעם לועז לשמו"ב פרק י"ב, א).

בשיטת החינוך הנהוגה היום ברבים מבתי הספר, מקובל שהמורה מלמד את החומר הנדרש, התלמידים מפנימים אותו, ובשעת המבחן, הידע שנצבר – נבדק. אולם מחנך טוב דואג שתלמידיו יגיעו אל ידיעת החומר מתוך רצונם הטוב ולא כדבר שנכפה עליהם מבחוץ. המורה דואג לתת לתלמידיו כלים שבאמצעותם הם יוכלו להתמודד עם החומר, הוא יודע כיצד לעורר אצלם את הרצון ללמוד. שיטה זו עדיפה יותר על פני השיטה הראשונה, כי לפי השיטה הראשונה התלמיד רואה את הלימודים כדבר שקשור בדרך כלל אל המורה ואם אין מורה אז גם לא צריך ללמוד. לעומתו, התלמיד שלומד בשיטה השנייה רוצה בעצמו ללמוד, וכל מה שהוא עושה בא מכוח רצונו. לכן הוא גם רואה את עניין הלימודים או כל עניין חינוכי אחר כבעייתו האישית שהוא אחראי עליה.

נתן הנביא מביא את דוד המלך להרגיש כך. דוד המלך מרגיש שמשל כבשת הרש הוא לא עניין תאורטי חיצוני אלא דבר שקשור אליו אישית. לכן דוד המלך אינו מתחמק כשנתן הנביא אומר לו "אתה האיש" (פס' ו) ומקבל על עצמו את התוכחה הקשה והעונש שנתן הנביא אומר לו. אילולי נתן הנביא היה עושה את זה בצורה הזאת, דוד המלך היה אולי מנסה להתחמק, כדברי הילקוט שהובאו לעיל. אך דוד המלך מודה ואומר "חטאתי לה" (פס' יג). ההודאה הזאת והיכולת של נתן הנביא

3. ראה אברבנאל לשמו"ב, יב.

להביא את דוד המלך להפעיל את רצונו האישי בצורה הנכונה, מראה על יכולתו החינוכית של נתן הנביא, שגם כשמדובר במלך ישראל מסוגל נתן הנביא לגרום לו להגיע להודאה כזאת.

צריך לזכור שהחטא עצמו התרחש כשנה לפני כן, והסיבה שנתן הנביא לא נשלח עד עכשיו הייתה שהקב"ה חיכה לתשובתו של דוד המלך מעצמו וכשזה לא קרה נשלח אליו נתן הנביא.

נתן – נביא וחכם

ספר מלכים נפתח בתיאור מצבו של דוד המלך. התיאור הוא קשה מאוד למי שהתרגל לראות את דוד המלך כגיבור שמנהל את מלחמות ישראל וכמנהיג את העם בצורה טובה. כאן מצטייר דוד המלך כזקן שמתקשה להתגבר על חולשתו וכמובן שאינו יכול לתפקד כמלך. אדוניו מנצל את המצב ומחליט למנות את עצמו למלך, ולשם כך הוא בוחר לעצמו מספר עוזרים שיעזרו לו להשתלט על המלוכה. כך נבחר יואב בן צרויה משום שאדוניו חשב שעי"י מינויו הוא ימשוך אליו את הצבא, ואביתר הכהן מונה כמנהיג רוחני (אברבנאל למלכים א', פרק א', ז). אדוניו מתחיל לזבוח ולחגוג עם אנשיו את המלכתו, כשדוד המלך עצמו איננו יודע מכל זאת. בשלב זה מתערב נתן הנביא.

נתן הנביא מודיע לבת שבע שעליה לבוא ולדבר עם דוד המלך, ולהזכיר לו את הבטחתו ששלמה ימלוך אחריו. נתן הנביא עצמו אומר לבת שבע שתוך כדי דבריה אל המלך הוא יכנס אל המלך כדי לחזק את דבריה. דבר זה נראה לכאורה כסתירה לתפקודו של נתן הנביא כנביא. כדי להבין את מעשי נתן הנביא בתחילת ספר מלכים צריכים אנו לעיין בתחילת נבואתו לגבי המלכתו של שלמה המלך: "וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה וישכב עמה ותלד בן ויקרא את שמו שלמה זה' אהבו. וישלח ביד נתן הנביא ויקרא את שמו ידיה בעבור ה'" (שמו"ב י"ב, כד-כה). רד"ק במקום כותב: "ובדרש ויבא אליה, בא אליה בטענה כי היתה נמנעת מלהזקק לו. אמרה לו: הילד מת מפני העוון אפילו יהיה לי בן של קיימא ממך יבזוז אחיו איתו מפני שבאתי אליך בעוון מתחילה. אמר לה דוד: האל מחל לי העוון והבן הראשון שיהיה לי ממך ימלוך אחרי כי כן שלח לי האל על ידי הנביא, ונשבע לה. וזהו שאמרה בת-שבע: "הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך כי שלמה בנך ימלוך אחרי" (מלכים א' א', יז).

מכאן מוכח שהנבואה לגבי המלכת שלמה המלך נמסרה דרך נתן הנביא לדוד המלך, ומפרקנו נראה, שנתן הנביא איננו מאמין, לכאורה, בהתגשמות נבואתו והוא פועל בדרכים שונות כדי להפעיל לחץ על דוד המלך למנות את שלמה במקום אדוניו למלך.

אברבנאל על אתר, מתייחס לתמיהה זו ומסביר שנתן הנביא ראה שכל המטרה של אדוניו ועוזריו הייתה כנגד ה'. כי הנבואה על המלכת שלמה הייתה ידועה ואם היא לא הייתה מתבצעת זה היה עלול להחשב כחטאו של אחד מהנוגעים דבר: דוד המלך,

שלמה או בת-שבע. לכן מיהר נתן הנביא לדוד המלך כדי להודיע לו על העניין (שם, פס' י').

לעניות דעתי, ניתן ליישב תמיהה זו בכך: נתן הנביא ידע שנבואתו תתגשם, אך הוא לא ידע מתי יארע הדבר. אדוניו כפי שצינתי לעיל לקח עמו את יואב בן צרויה כדי למשוך אחריו את אנשי הצבא. אם המלכת אדוניהו לא הייתה מסתיימת במהירות עלולה הייתה לפרוץ מלחמת אחים בתוך עם ישראל, כמו שהיה בשנים הראשונות למלכות דוד המלך, בין אנשי איש בשת בן שאול, לבין אנשי דוד המלך, דבר שהיה עלול לתבוע מחיר דמים יקר מאוד. נתן הנביא בפעולתו במקום מוכיח שיש לו יכולת לקרוא את המהלכים של אדוניו ולקטוע את המלכתו עוד לפני שהמלכה יצאה אל הפועל ובכך למנוע סיבוכים בעתיד. הוא לא היה רק נביא אלא גם חכם.

(המשך מאמרו של הרב הלל גפן מעמ' 42)

וכך הסביר שם המלבי"ם את הפירוש של "לב אחו". הלב הפרטי תפקידו להנהיג את כוחותיו של האדם הפרטי, ולעומת זאת למלך נדרש לב אחר שתפקידו להנהיג את כל חלקי האומה. זו בדיוק רוח הגבורה ששאול צריך לגלות במעשהו הראשון כמלך, לצאת להצלת חלק אחד של האומה מתוך אחדות של כולה. כבר הבאנו לעיל את פירושו של המלבי"ם הרואה רמז לכך באופן שבו שאול קורא לאנשי ישראל לצאת למלחמה. ניתוח הבקר מורה על כך שרוח חיים חל בגוף חי רק כאשר איבריו מחוברים זה לזה, וכאשר מנתחים אותו לנתחים זו נבילה שלא תחיה עוד. וכך עם ישראל לא יחיה כעם אלא "איש את רעהו יעזורו מכל צר הצורך על אחד מאבריהם". ואכן עם ישראל הבין את הרמז, והכתוב מדגיש שיצאו "כאיש אחד".